

Ewa Ciesielska

Odchylenia od norm ortograficznych w dyktandach konkursowych uczniów klas III szkoły podstawowej

Językoznawstwo : współczesne badania, problemy i analizy językoznawcze 9,
57-66

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Ewa Ciesielska
Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi

Odchylenia od norm ortograficznych w dyktandach konkursowych uczniów klas III szkoły podstawowej

Wiele osób wypowiadających się na temat ortografii uczniów podkreśla niską sprawność dzieci w tym zakresie. W opracowaniach wskazuje się różne przyczyny słabego stanu realizacji ortografii przez uczniów szkół podstawowych, m.in.: zbyt obszerny program nauczania, brak wiedzy językowej potrzebnej do zrozumienia reguł ortograficznych oraz praktycznego ich stosowania, osłabioną koncentrację uwagi uczniów, niewłaściwe wzorce ortograficzne w grafice użytkowej, niestabilność norm ortograficznych i in. (Starz, 2000: 8–9).

Wielu autorów postuluje konieczność sporządzania listy podstawowych błędów ortograficznych. Zestawy trudnych pod względem pisowni wyrazów dają możliwość wprowadzania – na wczesnym etapie nauczania ortografii – odpowiednich działań profilaktycznych.

Celem niniejszego opracowania jest ustalenie listy frekwencyjnej odchyłeń od norm ortograficznych, a więc pokazanie niewłaściwych zapisów wyrazów u uczniów klas III, którzy wzięli udział w konkursie „Mistrz Ortografii Klasy III” zorganizowanym 9 maja 2011 roku (po raz jedenasty) przez Szkołę Podstawową Nr 120 w Łodzi. W konkursie wzięli udział przedstawiciele 13 łódzkich szkół podstawowych, w sumie 24 najlepszych uczniów z ortografii.

Oto tekst dyktanda:

Wkrótce zapadnie zmierzch. Przez otwarte balkonowe drzwi dobiega hałas z ulicy. Z oddali słychać głosy ptaków. Obok dojrzałej jarzębiny jakaś grupa obskurnych wyrostków wznosi historyczne okrzyki.

Tymczasem Krzysztof wspomina weekend nad Morzem Bałtyckim. Zaraz po przyjeździe odbył spacer wzdłuż wybrzeża. Szum fal ukoił skolatane nerwy, a kąpiel przywróciła rześkość i hart ciała.

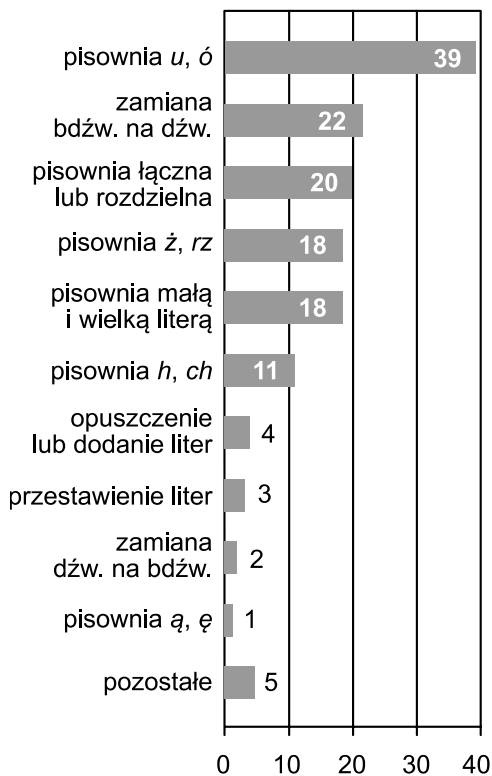
Po południu odwiedził przyjaciół, u których wizyty miały coś z magii. W ich domu panował półmrok i wszędzie unosił się słodki zapach. Stół przykrywał haftowany obrus, a na półkach umieszczone były pamiątki z licznych podróży. Pan domu zawsze dużo opowiadał. Często dopóty, dopóki wszystkich nie zmorzył sen. Tym razem wspominał poznanego niedawno miłego harcerza, który mieszkał opodal.

Krzysztof późnym wieczorem dotarł zmęczony do hotelu i udał się na zasłużony odpoczynek.

Liczbowe i procentowe wyniki analizy

W sumie uczniowie popełnili 143 błędy ortograficzne w 29 wyrazach. Oto kolejność grup odchyień pod względem częstotliwości:

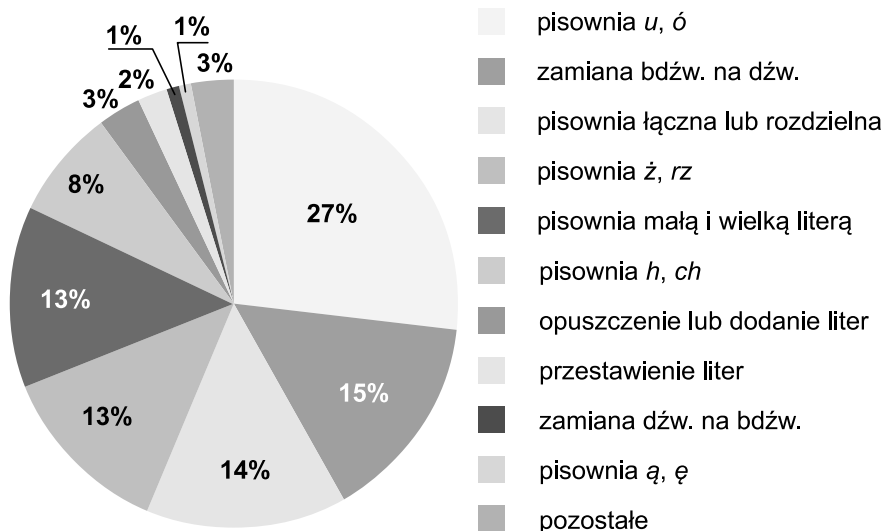
1. Odchylenia w zakresie pisowni *u, ó* (39 razy).
2. Odchylenia w zakresie zamiany literowych oznaczeń spółgłosek bezdźwięcznych na literowe oznaczenie spółgłosek dźwięcznych (22 razy).
3. Odchylenia w zakresie pisowni łącznej lub rozdzielnej (20 razy).
4. Odchylenia w zakresie pisowni *ź, rz* (18 razy).
5. Odchylenia w zakresie pisowni małą i wielką literą (18 razy).
6. Odchylenia w zakresie pisowni *h, ch* (11 razy).
7. Odchylenia w zakresie opuszczania/dodania liter (4 razy).
8. Odchylenia w zakresie przestawienia liter (3 razy).
9. Odchylenia w zakresie zamiany literowych oznaczeń spółgłosek dźwięcznych na literowe oznaczenie spółgłosek bezdźwięcznych (2 razy).
10. Odchylenia w zakresie pisowni *ę, a* (1 raz).
11. Pozostałe odchylenia od norm (5 razy).

Rys. 1. Odchylenia pod względem częstotliwości

Najczęstsze odchylenia od norm ortograficznych wystąpiły w: pisowni *u, ó* (39 razy), niewłaściwym oznaczeniu literowym spółgłosek bezdźwięcznych/dźwięcznych (24 razy), pisowni łącznej lub rozdzielnej (20 razy), pisowni *rz, ż* (18 razy) pisowni małą i wielką literą (18 razy) oraz pisowni *h, ch* (11 razy). Zdecydowanie mniejszą grupę (poniżej 10 razy) stanowiły odstępstwa polegające na: opuszczeniu/dodaniu/przestawieniu liter, niewłaściwej pisowni samogłosek nosowych oraz błędnym zapisie słowa zapożyczonego z języka obcego (pozostałe).

Poniżej procentowa liczba odchyłeń pod względem częstotliwości.

Rys. 2. Procentowa liczba odchyleń pod względem częstotliwości

W analizowanych dyktandach uczniowie popełnili błędy w 29 wyrazach. Pojawiły się różne, niezgodne z normą, formy tego samego słowa. Najwięcej niepoprawnych możliwości (4) uczestnicy utworzyli od słowa:

dopóki: *dopuki / do póki / do puki / dopłóki*.

W trzech błędnych wariantach uczniowie zapisali 5 wyrazów:

weekend: *weekend/wikend/likend*,

haftowany: *hawtownany/chaftowany/chawtownany*,

obrus: *obróz/obróś/obruz*,

dopóty: *doputy / do póty / do puty*,

zasłużony: *zasłużony/zasuszony/zasulżony*.

W 6 wyrazach odnajdujemy dwie możliwości odchyleń od normy:

wkrótce: *wkródce / w krótce*,

obskurny: *obskórny/opskórny*,

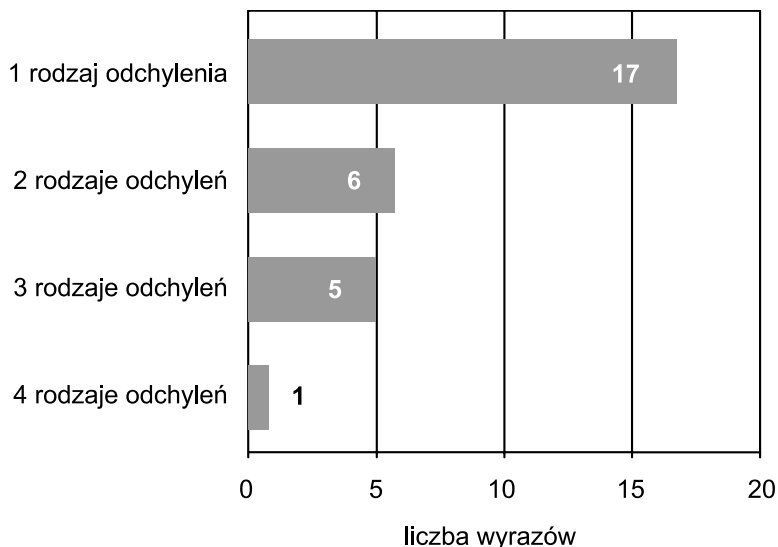
Morze Bałtyckie: *morze Bałtyckie / morze bałtyckie*,

wzdłuż: *wzdłóż/wzdulsz*,

rzeźkość: *żeżkość/rzeżkość*,

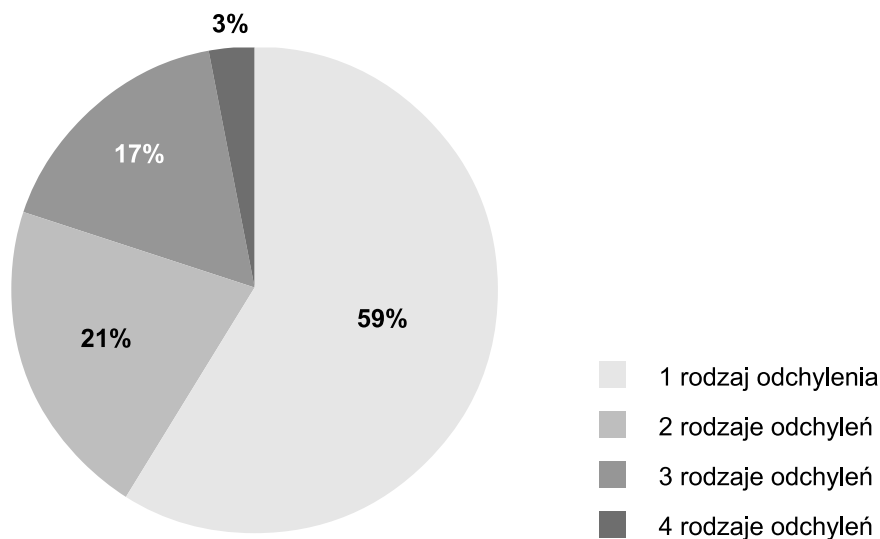
hart: *chart/hard*.

Największą grupę (17) stanowią formy błędne, w których uczestnicy dyktanda zrobili taki sam błąd: *dojżała, jażębina, chistryczny, okszyki, tym czasem, krzysztof, wybrzerze, ukojil, zkolatane, kompiel, przywrucila, magi, pół mrok, stuł, zmożył, nie dawno, Pan Domu*.

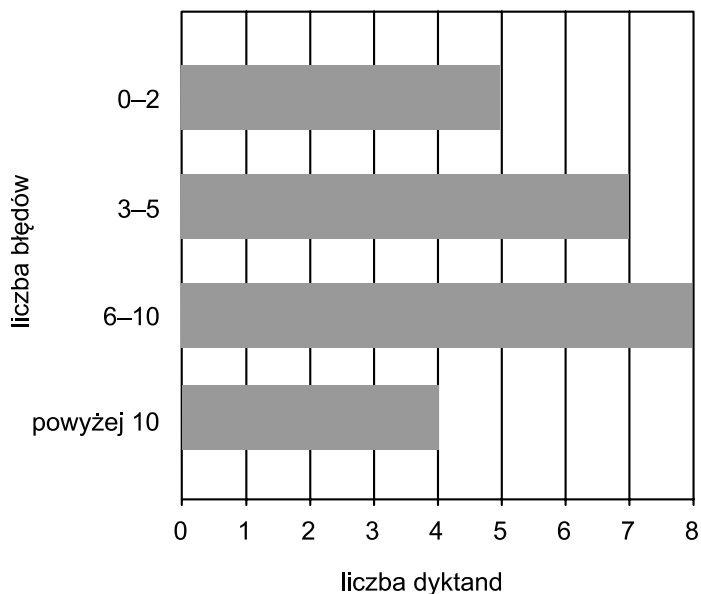
Rys 3. Liczba wyrazów z różnymi możliwościami odchyłeń od normy

Procentowy udział wyrazów z różnymi możliwościami odchyłeń od normy przedstawia się następująco:

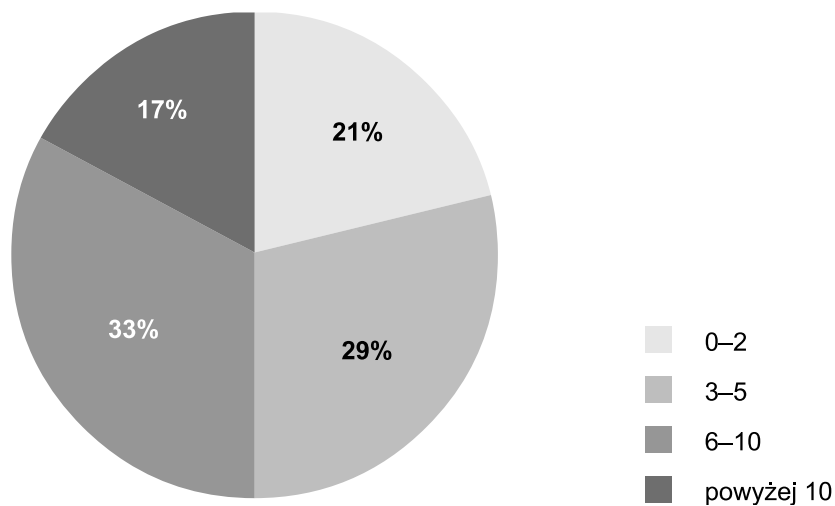
Rys 4. Procentowy udział wyrazów z różnymi możliwościami odchyłeń od normy

Uczniowie popełnili różną liczbę błędów w dyktandzie. Wśród 24 uczestników tylko jeden uczeń napisał tekst bez błędu ortograficznego, najwięcej, tj. 12 błędów, zawierały dwie prace. Oto szczegółowe dane:

Rys 5. Dyktanda z odpowiednią liczbą błędów

Oto dane procentowe:

Rys 6. Procentowy udział dyktand z odpowiednią liczbą błędów

Jak widać na wykresie, aż 17% uczestników popełniło w tekście powyżej 10 błędów ortograficznych, 21% mniej niż 3. Wyniki te są o tyle zaskakujące, że uczestnikami byli najlepsi uczniowie z ortografii.

Szczegółowa analiza odchyłeń od normy

1. Odchylenia w zakresie pisowni *u, ó*

Odchylenia w zakresie pisowni *u, ó* pojawiły się aż 39 razy w 8 słowach (liczba wystąpień podana w nawiasie): *obskórny* (15), *doputy* (8), *dopuki* (5), *obrós* (4), *wzdłóż* (4), *przywrucić* (1), *stuł* (1), *zasłóŜony* (1).

Udział odchyłeń w zakresie pisowni *ó* (4) był taki sam jak w zakresie pisowni *u* (4). Pisownia wyrazów z *ó, u* sprawia uczniom podobny problem. Jednym z najtrudniejszych ortograficznie wyrazów w dyktandzie okazał się przymiotnik *obskurny* (łac. *obscurus* – ciemny), który został źle napisany w 15 dyktandach (62,5%). Wysoka frekwencja wynika prawdopodobnie z faktu, że uczniowie mało lub w ogóle nie znają/nie używają ww. słowa (dodatkowo może ono kojarzyć się z rzeczownikiem *skóra*). Dziwią natomiast, zwłaszcza wśród uczestników konkursu ortograficznego, tak rażące błędy jak zapis słowa *obrus* przez *ó* czy rzeczownika *stół* przez *u*.

2. Odchylenia w zakresie zamiany literowych oznaczeń spółgłosek bezdźwięcznych na literowe oznaczenie spółgłosek dźwięcznych

Odchylenia w zakresie pisowni zamiany literowych oznaczeń spółgłosek bezdźwięcznych na literowe oznaczenie spółgłosek dźwięcznych pojawiły się 22 razy w 6 wyrazach: *rzeŜkość* (6), *obruz* (5), *hawtowany* (4), *hard* (3), *zkołatane* (3), *wkródce* (1). Odchylenia w tym zakresie motywowane są rozbieżnością między pisownią a wymową. W podanych wyżej przykładach nie dochodzi jednak w wymowie do upodobnień pod względem dźwięczności. Jest to zatem hiperpoprawność lub nieuwaga uczniów.

3. Odchylenia w zakresie pisowni łącznej lub rozdzielnej

W analizowanych dyktandach uczniowie napisali 7 wyrazów niezgodnie z zasadami pisowni łącznej lub rozdzielnej – kryterium konwencjonalne (Polański, 1996: 8). Błędy te pojawiły się 20 razy (liczba wystąpień podana w nawiasie).

Nieuzasadniona pisownia łączna:

na zasłuŜony – *nazasłuŜony* (1).

Nieuzasadniona pisownia rozdzielna:

tymczasem – *tym czasem* (5)

(pisownia zrostów, których części składowe zatraciły swoją niezależność znaczeniową jest łączna),

dopóty – *do póty* (4),

dopóki – *do póki* (4)

(pisownię łączną mają dawne połączenia przymikowe, które dziś są zrostami),

niedawno – *nie dawno* (3)

(partykułę *nie* piszemy łącznie z przysłówkami utworzonymi od przymiotników),

półmrok – *pół mrok* (2)

(złożenia *pół* + rzeczownik piszemy łącznie),

wkrótce – *w krótce* (1)

(pisownię łączną mają dawne połączenia przymikowe, które dziś są zrostami).

4. Odchylenia w zakresie pisowni *rz, ż*

Odchylenia w zakresie pisowni *rz, ż* pojawiły się 18 razy w 7 wyrazach (liczba wystąpień podana w nawiasie): *zmożyć (11)*, *dojrzały (2)*, *jażębina (1)*, *okszyki (1)*, *wzdłusz (1)*, *wybrzerze (1)*, *żeśkość (1)*.

Uczniowie nieco więcej problemu mieli z zapisem *rz* (5) niż z zapisem *ż* (2). W zakresie pisowni wyrazów z *rz* liczniejszą grupę odchyłeń stanowiły odstępstwa polegające na: zapisie *rz* jako *ż* w wyrazach podlegających obocznościom *rz:r*: *zmorzyć (11)*, *jarzębina (1)*, *rześkość (1)* – w ww. rzeczownikach współcześnie wymiana na *r* nie jest żywa, na pochodzenie z pierwotnego *r* może wskazywać zestawienie z innymi językami słowiańskimi, np. z rosyjskim. W kolejnych dwóch wyrazach uczniowie zapomnieli o zasadzie, że po spółgłoskach *k, j* piszemy *rz*: *dojrzały (2)*, *okrzyk (1)*.

W zakresie pisowni z *ż* odchylenie polegało na zapisie *ż* jako *rz* w wyrazach podlegających oboczności *ż:g*: *wzdłuż (1)*, *wybrzeże (1)*.

5. Odchylenia w zakresie pisowni małą i wielką literą

Odchylenia w zakresie pisowni małą i wielką literą pojawiły się 18 razy (liczba wystąpień podana w nawiasie). W analizowanych dyktandach uczniowie napisali 3 nazwy niezgodnie z zasadami użycia małej i wielkiej litery (kryterium konwencjonalne):

Niewłaściwe użycie małej litery:

zapis małą literą wyrazu będącego wielowyrzową nazwą geograficzną: *morze Bałtyckie (14)*, *morze bałtyckie (1)*.

Rzeczownik *Morze Bałtyckie* to drugie najtrudniejsze ortograficznie słowo w analizowanym dyktandzie – zostało źle napisane w 15 pracach (62,5%).

zapis małą literą imienia: *krzysztof (1)*.

Niewłaściwe użycie wielkiej litery:

nieuzasadniony zapis wielką literą: *Pan Domu (2)*.

W tym przykładzie uczniowie użyli wielkiej litery prawdopodobnie ze względów grzecznościowych. Co prawda przepisy ortograficzne zostawiają w tym przypadku swobodę piszącemu, ale w tekście dyktanda nie ma uzasadnienia użycia wielkiej litery (Karpowicz, 2009: 65).

6. Odchylenia w zakresie pisowni *h, ch*

Odchylenia w zakresie pisowni *h, ch* pojawiły się 11 razy w 3 słowach (liczba wystąpień podana w nawiasie): *chisteryczny (6)*, *chart (3)*, *chaftowany (2)*.

Uczniowie mieli problem z zapisem *h*. Odchylenia dotyczyły zapisu *h* jako *ch* w wyrazach niepodlegających oboczności.

7. Odchylenia w zakresie opuszczania/dodania liter

Odchylenia w zakresie opuszczenia litery pojawiły się w dopełniaczu liczby pojedynczej rzeczownika *magia*:

magii – magi (3).

Jedna uczennica niepotrzebnie dodała *j* w czasowniku *ukoić*:
ukoil – ukoził (1).

8. Odchylenia w zakresie przestawienia liter

Odchylenia w zakresie przestawienia liter pojawiły się 3 razy w 2 słowach:
 wzduż – *wzdulż* (1),
 zasłużony – *zasulżony* (2).

Warto zauważyć, że błąd powstał w zapisie połączenia głosek *ł* i *u*. Prawdopodobnie odchylenie to można uzasadnić współczesną fonetyką języka polskiego.

9. Odchylenia w zakresie zamiany literowych oznaczeń spółgłosek dźwięcznych na literowe oznaczenie spółgłosek bezdźwięcznych

Odchylenia w zakresie pisowni zamiany literowych oznaczeń spółgłosek dźwięcznych na literowe oznaczenie spółgłosek bezdźwięcznych pojawiły się 2 razy w 2 wyrazach (liczba wystąpień podana w nawiasie): *opskurny* (1), *zasłuszony* (1). Odchylenia w tym zakresie motywowane są rozbieżnością między pisownią a wymową. W wymowie dochodzi do upodobnień wewnątrzwyrazowych (ubezdźwięcznienia) – przykład 1. W przymiotniku *zasłużony* nie ma jednak podstaw do ubezdźwięcznienia spółgłoski *ż*. Jest to zatem hiperpoprawność lub nieuwaga uczniów.

10. Odchylenia w zakresie pisowni *ę*, *ą*

Odchylenie w zakresie pisowni *ę*, *ą* pojawiło się 1 raz w rzeczowniku *kąpiel*:
 kąpiel – *kompieł* (1).

Zakłócenia w zakresie pisowni *ę* i *ą* motywowane są wymową. W wymowie samogłoska *ą* w śródgłosie przed spółgłoską wargową *p* ulega rozłożeniu na samogłoskę ustną *o* i spółgłoskę nosową *m*.

11. Pozostałe odchylenia od norm

Pozostałe odchylenia to niepoprawny zapis rzeczownika *weekend* zapożyczonego z języka angielskiego:
weekend – *likend* (3), *wikend* (1), *weakend* (1).

Wnioski

Niniejsze opracowanie może być podstawą działań nauczyciela zmierzających do opanowania przez ucznia poprawnej pisowni wyrazów.

Odchylenia od norm ortograficznych mają różne przyczyny.

Odchylenia, będące przejawem wpływu mowy na pismo, przemawiają za koniecznością silnego podkreślania w nauce pisania różnic między wymową a pisownią.

Pojawienie się odchyłeń w zakresie wyrazów podlegających oboczności pozwala przypuszczać, że w trakcie pisania uczniowie raczej nie odwołują się do wymiany głosek. Może związane jest to z nieumiejętnością odszukania odpowiedniego wyrazu, a może proces poszukiwania w pamięci odpowiedniego wyrazu jest zbyt czasochłonny, by poświęcać mu uwagę w trakcie pisania. Wydaje się, że ćwiczenia ortograficzne związane z przypominaniem oboczności morfologicznych wyrazów powinny przede wszystkim zmierzać

do szybkiego kojarzenia wyrazów z jednym mocno utrwalonym wyrazem rdzennym niż polegać na wyszukiwaniu wielu możliwych do wyboru form wyrazowych.

Innym powodem popełniania tego typu błędów jest zbyt odległe skojarzenie wyrazów związanych z obocznością tematów fleksyjnych lub niewystępowanie w słownictwie ucznia wyrazu, do którego należy się odwołać.

Wysoka frekwencja odchyłeń w zakresie pisowni *h, ch, ź, rz* oraz *u, ó* potwierdza wielokrotnie opisywane zjawisko, że znajomość reguł ortograficznych nie idzie w parze z poprawną pisownią.

Bibliografia

Karpowicz T., 2009: *Kultura języka polskiego. Wymowa, ortografia, interpunkcja*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Polański E., 1996: *Nowy słownik ortograficzny PWN wraz z zasadami pisowni i interpunkcji*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Starz R., 2000: *Odchylenia od norm ortograficznych w wypracowaniach uczniów w wieku 10–14 lat*, Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, Kielce.

Abstract

Deviations from orthographic standards in dictations of competitive pupils of classes of III primary school

In the article one fixed the attendance list of deviations from orthographic standards, at pupils of classes III which took the participation in the contest „the Master of the Orthography of the Class III” organized 9 May of the year 2011 through the Primary School No. 120 in Lodz. In the contest took part representatives of 13 Lodz primary schools, in sum 24 best pupils from the orthography. One showed deviations within the range the spelling *u, ó* (39 times), exchanges of literal marks of voiceless consonants on the literal mark of vibrants (22 times), the spelling total or separate (20 times), within the range the spelling *ź, rz* (18 times), the spelling with the small and majuscule (18 times), the spelling *h, ch* (11 times), leavings/of additions of letters (4 times), within the range transpositions of letters (3 times), the range of the exchange of literal marks of vibrants on the literal mark of voiceless consonants (2 times), within the range the spelling *ę, q* (1 time), remaining deviations from standards (5 times). Observed high attendance of deviations within the range the spelling *at, ó, h, ch, ź, rz* and confirms repeatedly described phenomenon that the knowledge of orthographic rules is not matched by the correct spelling.

Keywords: the orthography, deviations from orthographic standards, the attendance list